

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

עלון 29

שנת ה'תשע"ט

ויקרא

”וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא” (נחמיה ח: ח)

הגייה נכונה והסבר לתורה ולמפרשיה

מאזכרים

המאזכר מחליף מילה או רומז למילה שכבר הוזכרה בפסוק או בפרק. המאזכרים יכולים להיות חלקי דיבר שונים.

להלן דוגמאות מהפרשה:

כינוי מושא – יִקְרִיב אֹתוֹ, וְנִתְּנוּ אֹתָהּ, וְעָרַף הַכֹּהֵן אֹתָם, וְהִקְרִיבוּ = מושא חבור.

כינוי גוף – עָלָה הוּא.

כינוי שייכות – אֶת-רֵאשֵׁי, וְקָרְבוֹ וְכָרְעֵיו.

מילת יחס בנטייה – וַיִּצַק עָלֶיהָ, לְכַפֹּר עָלָיו, לֹא-תִקְטְרוּ מִבְּנֵוֹ,

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם.

תואר הפועל – וְקָמַץ מִשֵּׁם.

שורשים ומשפחות מילים

השורש מצ"ה / מצ"י

במשמעות סחיטה ומציצה. יתכן שמכאן נגזרה המילה "תמצית".

וְנִמְצָה דָבָרוֹ (א, טו) ב"אבן עזרא": והוא מבנין נפעל; יִמְצָה (ה, ט).

השורש שג"ג - שג"ה / שג"י

שני השורשים מופיעים בפרשתנו ומשמעותם דומה.

פעלים בבנין קל:

שָׁגַג - שורש שג"ג (גזרת הכפולים).

צורת-הפסק ולכן עה"פ מנוקדת בקמץ ולא בפתח

יִשְׁגֹּג, תִּשְׁגָּה (משלי ה, כ) - מהשורש שג"י (גזרת נל"ו).

בִּשְׁגָגָה - שם במשקל קְטָלָה.

השורש אש"מ

פעלים: אָשַׁם, יָאֲשַׁם, אָשַׁם אָשַׁם, וְאָשַׁמוּ - בבניין קל.

שמות: לְאֲשָׁם - אָשַׁמוּ, אֲשַׁמְתוּ,

... וְנִסְלֹזוּ לוֹ עַל-אֲזוֹת מִכָּל אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה לְאֲשַׁמָּה בָּהּ (ה, כו)
כתב אבן-עזרא: "לאשמה בה - שם מבנין הקל תחת שם הפועל".

אָשַׁם הוּא אָשַׁם אָשַׁם לְהִי' (ה, יט)
וברש"י: "אָשַׁם הוּא אָשַׁם אָשַׁם - הָרַחֵשׁוּן פְּלוֹ קְמוּץ, שְׁהוּא שֵׁם דְּבָר,
וְהָרַחֲרוֹן חָלְיוֹ קְמָז וְחָלְיוֹ פִּתַּח שְׁהוּא לְשׁוֹן פֶּעַל ...

הסבר דברי רש"י:

הראשון = אָשַׁם - שם עצם במשקל קְטָל מנוקד בקמץ קמץ, כמו דָּבַר.

האחרון = אָשַׁם - פועל בבניין קל מנוקד בקמץ פתח.

פעיל וסביל

יַעֲשֶׂה-לוֹ, וְעָשָׂה - בבנין קל (= פעיל).

אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה, תַעֲשֶׂה, תַעֲשִׂינָה - בבנין נפעל (=סביל).

המוספיות במילים אלה צריכות להיות מנוקדות בחיריק, דגש וקמץ (חד"ק) כמו במילה **יִשְׂרָף**, אך היות שהאות הגרונית עי' לא מקבלת דגש, מתארכת התנועה מחיריק לצירה כתשלום לדגש.

וְאֵת-כָּל-זֹלְכָה יִסִּיר כְּאֲשֶׁר יוֹסֵר ... (ד, לה) - שני פעלים מהשורש סו"ר בבנין הפעיל ובבנין הופעל.

שמות ופעלים מאותו השורש

וְהֵשִׁיב אֶת-הַגְּזֹלָה אֲשֶׁר גָּזַל (ה, כג)

הַגְּזֹלָה - שם פעולה בבנין קל במשקל קְטִלָה (כמו שְׁאַלָה).

גָּזַל - פועל בבנין קל בעבר. (עיינו בהסבר "צורת הפסק" להלן)

או אֶת-הָעֵשֶׂק אֲשֶׁר עֵשָׂק (ה, כג)

הָעֵשֶׂק - שם ממשקל קְטִל (במלעיל), כמו: קִדְּשׁ, חִשּׁוּ, בְּשָׂם. הטעם בהברה הראשונה מסמן הטעמה מלעילית.

עֵשָׂק - פועל בבנין קל בעבר. (עיינו בהסבר "צורת-הפסק" להלן).

או אֶת-הַפְּקָדוֹן אֲשֶׁר הִפְקֵד אֹתוֹ (ה, כג)

הַפְּקָדוֹן - שם ממשקל קְטִלוֹן (שְׁדָפוֹן).

הִפְקֵד - פועל בבנין הופעל בעבר.

אָדָם כִּי-יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן (א, ב) - פועל ושם.

וְנָתַן אֹתוֹ לְנִתְּוִיו (א, יב) - פועל ושם.

וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִמִּנְחָה מְלֵא קָמִצוֹ (ה, יב) - פועל ושם.

וּמִעֲלָה מֵעַל (ה, כא) - פועל ושם.

וְנִשְׁבַּע, תִּשְׁבַּע - פעלים, **בְּשִׁבְעָה** - שם

בַּמְלוֹז תִּמְלוֹז (ב, יג) – שם ופועל. (עיינו בהסבר "צורת הפסק" להלן).

פְּתוֹת אֶתְה פְּתִים (ב, ו) – פועל ושם.

צורת הפסק

בתלמוד-בבלי מסכת נדרים דף ל"ז עמוד ב' שנינו:

"דאמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב (נחמיה ה, יח) 'ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא'? 'ויקראו בספר תורת האלהים' – זה מקרא. 'מפורש' זה תרגום. 'ושום שכל' אלו הפסוקים. 'ויבינו במקרא' זה פיסוק טעמים, ואמרי לה אלו המסורות.

אמר רבי יצחק: מקרא סופרים, ועיטור סופרים, וקריין ולא כתיבן, וכתיבן ולא קריין – הלכה למשה מסיני. מקרא סופרים – אָרְץ שְׁמַיִם מְעָרִים."

ומסביר הר"ן: הלכה למשה מסיני – כך קבל משה בסיני ומסר לישראל. מקרא סופרים ארץ ארץ – שכשיש בו אתנחתא נקרא ארץ בקמץ.

כלומר, אנו למדים מהגמרא שיש "הלכה למשה מסיני" כשיש טעם מפסיק – אתנחתא, וכל שכן סוף פסוק, הניקוד משתנה ולכן במקום 'אָרְץ' אנו קוראים 'אָרְץ'.

עתה נעייין בפסוק מפרשתנו:

וְהָיָה כִּי יִזְוֹטֵא וְאָשִׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֹלָה אֲשֶׁר גָּזַל אוֹ אֶת־הָעֵשֶׂק אֲשֶׁר עָשָׂה אוֹ אֶת־הַפֶּקֶדוֹן אֲשֶׁר הֶפְקֵד אֹתוֹ אוֹ אֶת־הָאֵבֶרָה אֲשֶׁר בָּצָא (ה, כג)

בפסוק זה, בשתי המילים גָּזַל ו-עָשָׂה עה"פ מנוקדת בקמץ ולא בפתח, למרות שאינן מוטעמות באתנחתא או בסוף-פסוק, אלא ברביע ובזקף קטן, שאמנם גם הם טעמים מפסיקים.

האם גם בטעמים אלה, רביע וזקף קטן, משתנה הניקוד כדרך "צורת הפסק"?

מלמדנו בעל "הכתב והקבלה":

וְהֵשִׁיב וְגו' אֲשֶׁר נָזַל וְגו' אֲשֶׁר עָשָׂה – עי"ן הפעל קמוצה ואין כאן לא סוף פסוק ולא אתנחתא.

ואמר רשד"ל לתת טעם ברור על דרך הפשט, כי הנקודות משתנות בהפסק מאמר, והפסק מאמר הוא על הרוב באתנה וסוף פסוק, אבל יש מאמרים העשויים חוליות חוליות ופסקי פסקי שאי אפשר שיבוא אס"ף (= אתנתהא סוף-פסוק) בכל חלק מחלקיהם, ומ"מ יש בהם הפסק מאמר כאלו היה בהם אס"ף, ע"כ דינם כאס"ף בענין השתנות הנקודות, גם כי יש בהם זקף ושאר טעמים מפסיקין זולת אס"ף, לכן כאן שישנם שני דברים נבדלים זה מזה ואין אחד מהם תלוי בחברו או מחובר אליו, הם קמוצים".

ויעויין בדבריו שמדגים זאת ממקומות נוספים בתורה.

הערה: המילה **בִּצָא** אמנם היא צורת-הפסק בפסוק זה, אך עה"פ מנוקדת בקמץ תמיד, כדין כל השורשים מגזרת נל"א - בָּרָא, קָרָא.

אותיות השימוש בכ"ל

הניקוד וההגייה של אותיות השימוש בכ"ל לפני מילה לא מיוחדת נקבעים על פי האות הראשונה במילה:

❖ בדרך כלל אות השימוש מנוקדת בשווא ואחריה לא יבוא דגש באותיות בג"ד כפ"ת: **לְפָר, בְּנִצְתָה, כְּנֹלָב.**

❖ לפני שווא תנוקד בחיריק: **בְּכִנְפֵי, בְּמִקּוֹם, לְפָנַי.**

❖ לפני יי שוואית תנוקד בחיריק וה-י תהיה נחה: **כִּימִי.**

❖ לפני חטף תנוקד בתנועת החטף: **כְּאֶשֶׁר.**

❖ כשהמילה מיוחדת אות השימוש תקבל את ניקוד ה"א הידיעה: **לְמִוּוֹנָה, בְּמַיִם.** - **בְּאֵשׁ** - קמץ לפני אות גרונית כתשלום לדגש.

מי השימוש

מי השימוש היא קיצור של מילת היחס מן. היא מנוקדת בחיריק והאות שאחריה דגושה בדגש חזק כתשלום לאות נו"ן שהידמתה: **בְּכַב, בְּמַיִם.**

לפני אות גרונית תנוקד מי השימוש בצירה כתשלום דגש: **בְּמַאֲהָל, בְּמַעַם, מִוּזַטְאֲתוֹ.**

יוצאות מן הכלל שלוש מילים: **מִוּזוּיָךְ, מִוּזוּטָךְ, מִהֲלֹיֹת.**

דיוק בהגייה

קָדֵשׁ קְדָשִׁים – המתג ליד הקמץ מסמן אותו כקמץ גדול ולא קמץ קטן, בניגוד למקרים שבהם יש ה"א היידוע או אות שימוש בראש המילה, שאז האות קי מנוקדת בחטף קמץ ונהגית כחולם: **קָדֵשׁ הַקְדָּשִׁים, בְּקָדָשִׁים, וְלִקְדָּשִׁים.**

מִסְלָתָהּ ו**מִשְׁמָנָהּ** (ב, ב)

מִזְרָשָׁהּ ו**מִשְׁמָנָהּ** (ב, טז)

צורות היסוד הן: סֵלֶת, שְׁמוֹ, גֶרֶשׁ. עקב צירוף כינוי השייכות ההטעמה התרחקה מההברה הראשונה לסוף המילה. ההברה הראשונה השתנתה מהברה פתוחה מוטעמת להברה סגורה בלתי מוטעמת ולכן היא מנוקדת בפתח או בקמץ קטן שהן תנועות קטנות.

טעות נפוצה: אנשים נוהגים לטעות ולבטא את המילה **מִסְלָתָהּ** בקמץ גדול מתוך היקש למילה **מִשְׁמָנָהּ**. לא כך הוא, אלא יש להגות את ה – סי בקמץ קטן.

מילה בפרשה

כשב או כבש?

אִם-מִן-הָעֵצִים קָרְבָּנוֹ מִן-הַכִּשְׁבִּים או מִן-הָעֵצִים לְעֹלָה ... (א, י)

אִם-כֶּשֶׁב הוּא-מִקְרִיב אֶת-קָרְבָּנוֹ ... (ג, ז)

וְאִם-כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְזֹטָאת ... (ד, לב)

וְהָבִיא אֶת-אֲשָׁמוֹ ... זָקָבָה מִן-הָעֵצִים כֶּשֶׁבָה ... (ה, ו) כֶּשֶׁבָה = נקבה, ובזכר כֶּשֶׁב.

כתב בעל הטורים (ג, י):

כשב הוא גדול כמו והכשבים הפריד יעקב וכבש הוא קטן ...

וכן ב"העמק דבר" (א, י):

לרמב"ן כבש וכשב דבר אחד,

אבל אחר דיוק המקרא וביחוד לקמן בחטאת דכתיב ואם כבש יביא וגו' כאשר הוסר חלב הכשב וגו', הרי דייק בשלמים כשב, ובחטאת כבש.

וראיתי בבעל הטורים כל מקום שנאמר **כשב הוא גדול, וכבש הוא קטן**, ואי אפשר לומר כשב יותר מבן שנה, שבקרבן עולה ויורד כתיב כשבה, והיא דוקא בת שנתה, כברמב"ם מעשה הקרבנות א' י"ד,

אלא נראה **דכשב משמעו גדול בקומה, וסתמו יותר מבן שנה ...**

ה"משך-חכמה" (ה, ו) גם סובר כך אך מוסיף הסבר מעניין לסיבת קריאת הקטן בשם כבש. זה לשונו: "לכן כל הכבשים אשר הן בני שנה כמו בצבור ובחטאות נקראים **כבש, שהוא כבוש במעיו, שלא נתפתחו עוד כלי ההולדה שלו** עד שנה השניה והוא עוד נכבש בלא התפתחות כלי התולדה, אבל בעולה ושלמים שבאין מן הקטנים ומן הגדולים שהן בני שתי שנים כתוב 'כשב' 'כשבים'.

המלבי"ם בהקדמתו לחומש 'ויקרא' שנקרא "**אילת השחר**" באות רע"ט הולך בדרך שונה. זה לשונו:

"וכל אורייתא (= בכל התורה) כבש כבשים, בר מן ארביסר בלישנא (= חוץ מארבע-עשר) דקדם שי"ן לבי"ת. (כלומר 'כבש').

וביארתי ד- "**כשב וכשבים**" נוטה יותר על שם המין ותמיד בא מין אחר סמוך לו, כמו "בקר בכשבים ובעיזים". ובמקום שלא בא על כוונה זו, בא כן מצד חוזק גופו ואלייתו ... ובא לרבות את האליה".

ובפירושו לפרשתנו (ג, ז) מוסיף בזה: "... ששם 'כשב' יבוא בו מצד חוזק גופו - כש עב, כמו "שמנת עבית כשית" (דברים לב, טו) והוא מצד אלייתו. לא כן שם "**כבש**" שבא מצד צמרו שמכבסין אותו כמו שכתבו דורשי הלשון".

גרש כרמל

אָבִיב קָלוֹי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׁ כְּרָמֹל ... (ב, יד)

רש"י: גרש כרמל - גרוסה צעוקה לכה:

גרש - גרש לשון **צבירה וטחינה**, גרוסה צרחים של גרוסות, כמו ויגרס צחצח (איכה ג'), וכן גרסה נפשי (תהילים קי"ט):

כרמל - צעוד הפך מלא, שֶהַתְּבוּאָה לָחָה וּמְלָחָה צֶהֱשִׁין שָׁלָה, ועל פו נקראים המלילות פרמל, וכן פרמל צלקלונו (מלכים ז 7):

מרחשת

בַּמְּזוֹת בִּרְוֵזוּשֵׁת (ב, ז)

רש"י: מרחשת – פְּלִי הוּא שֶׁהִיא בְּמִקְדָּשׁ, עָמָה, וּמִפּוֹךְ שֶׁהִיא עִמָּקָה, שְׁמִנָּה לְצוּר וְאִין הָאוֹר שְׁוֹרְפוֹ, לְפִיכָךְ מַעֲשֵׂי מִנְחָה הֶעֱשִׂיין לְתוֹכָהּ רוֹחֲשִׁין; כָּל דְּזָכַר כֶּךָ עַל יְדֵי מִסְקָה נִרְאָה כְּרוֹחֶשׁ וּמִנְעִנֵעַ (ספרא).

אבן-עזרא: מרחשת – מעשה מטונן. ויש מפרשים מגזרת "רחש לבי" והטעם בעבור שישמיע קול.

רְוֵזוּשׁ לְבִי (תהילים מה, ב) –

מצודת ציון: "ענין תנועה ונדנוד, ובדרוז"ל קא מרחשן שפוותיה (סנהדרין ס"ז) ומזה יאמר "מנחת מרחשת" לפי שמעשיה רוחשים ומנענעים".

תרגום: בָּעֵי (=רוצה) לְבִי מִמְּלַל טָב ...

מצודת דוד: 'רחש לבי' – ר"ל לבי יחשוב מחשבת דבר טוב.

ובלשון ימינו: "רוחש כבוד" או "רוכש כבוד"?
ייתכן שביטוי זה נוצר בהשפעת התרגום ופירוש "מצודת דוד", ומשמעו – אדם החושב מחשבות טובות על חברו, רוחש לו כבוד. לעומת זאת, "רוכש כבוד" פירושו: "קונה כבוד".

לְבַטָּא – מִבְּטָא

אוּ נִפְשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטָּא בְּשִׁפְתַיִם לְהִרְעֵ | אוּ לְהִיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יִבְטָא הָאָדָם בְּשִׁבְעָה (ה, ד)

וַיִּבְטָא בְּשִׁפְתָיו (תהילים קו, לג)

מִבְּטָא שִׁפְתֵיהָ (במדבר ל, ז)

במקרא מופיע השורש בט"א בשלוש צורות:

שם פועל בבנין פיעל – לְבַטָּא.

פועל בבנין פיעל בעתיד נסתר – יִבְטָא.

שם עצם ממשקל מקטל – מִבְּטָא.

יֵשׁ בּוֹטָה כַּמִּדְקָרוֹת זָרָב (משלי, יב, יח).

רש"י: מדזר, כמו לזטא זשפתים (ויקרא ה)

רלב"ג: יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמו שידקרו בחרב מפני הוצאת לשון הרע או שם רע.

המילה בּוֹטָה במשלי היא פועל.

בימינו מוכרת מילה זו כתואר בצירוף הלשון: שפה בוטה, דברים בוטים. צירוף לשון זה ייתכן שנוצר בהשפעת הפסוק במשלי עקב צירוף המילים "בוטה כמִדְקָרוֹת". אך כל מעיין בפירוש הפסוק וכן בטעמי הפסוק, ייווכח שלא כן משמעות הפסוק.

תשומת יד

בְּתִשׁוּמַת יָד (ה, כא)

רש"י: בתשומת יד. טָשָׂם צִידוֹ מְמוֹן לְהַתְעַסֵּק (=שותפות) או צְמִלּוֹה.

אבן עזרא: שותפות ששם ידו עמו.

רלב"ג ביאור המלות על התורה: רוצה לומר מְלוּה. והנה קְרָאָה 'תשומת יד' לפי שהושם ללווה יד בה, להוציאה למה שיצטרך לו, ואחר יפְרַע אל המלוה.

ומוסיף המלבי"ם: תשומת יד – כולל המעות שנתן ושם לידו ולרשותו להוציאו כהפצו, בין בהלוואה בין לעסוק בשותפות כתרגום אונקלוס ויונתן 'או בשותפות ידא'. וכן פירש ראב"ע. והספרא פירש מלוה. והעיקר כפרש"י שכולל שניהם.

ניבים וביטויים

וְקָמִין בְּשֵׁם בָּלָא קָמִצוֹ מִסְלֵתָהּ וּמִשְׁמִנָּהּ (ויקרא ב, בי)

מסלתה ומשמנה – משתמשים בביטוי הזה באופן מושאל, במשמעות של מיטב העם, המשובח ביותר, המובחר.

וְנַעֲלָם דְּבַר בְּמַעֲנֵי הַקְהָל (ויקרא ד, יג)

נעלם מעיניו – לא הבחין בדבר, לא היה ידוע לו, נסתר מעיניו.